

A KIADÓ, A PROFESSZOR, A LÓ MEG A LOVASA

Sigmund Freud: *Az ósvalami és az én*
Holágyi Síp-alapítvány, Budapest, 1991. 80 oldal,
170 Ft

Thalassa, thalassa. A magyarországi fénymásolat-könyvkiadás termékeként egy részletközléstől eltekintve több mint fél évszázad után látott újra napvilágot Sigmund Freud alapvető jelentőségű könyve – egészen pontosan inkább csak füzete, brosúrája –, *AZ ÓSVALAMI ÉS AZ ÉN*. Ha megkíséreljük összegezni fenntartásainkat az efféle újrányomtatási gyakorlat ellen, akkor mindjárt a címnél kell kezdenünk.

Freud 1923-as, *DAS ICH UND DAS ES* című munkájának magyar változata eredetileg 1937-ben jelent meg (ez a tény a mostani másolat-utánnyomásból sehol nem derül ki). Kosztolányi javaslatára a nyelvünkre nehezen lefordítható *das Est* a két átültető, Hollós István és Dukas Géza *ósvalamire* magyarította. A fogalom a lélek ősi, ösztönös alkotórészeit jelölte – Kosztolányi előtt a magyar pszichoanalitikai irodalom egyébként *ösztön*-ként írta körül. Freud Groddeck német orvostól vette át, az viszont Nietzsche-től, az *ÍGY SZÓLOTT ZARATHUSTRÁ*-ból. A koncepció nyomai – ha nem is az elnevezés – a német romantikának a tudattalan irracionális erőiről alkotott elképzeléséig vezetnek vissza.

Kosztolányi leleménye egyszerre volt szellemes, költői – és pontatlan. Ezért aztán a későbbi, mai szaktudományos javítást visszavért a prózáibb, ám precízebb *ösztön-én*-hez. Hollós és Dukas fordítása egyébként hűséges és élvezhető (már amennyire Freudot lehet igazán hiven fordítani; Vas István joggal vélte úgy, hogy Freud rendkívüli íráskészsége a magyar fordításokból nem derül ki eléggé), de ebben a vonatkozásban javításra szorult volna. A *DAS ICH UND DAS ES* korszerű magyar kiadásának ezzel a címmel kellett volna megjelennie: *AZ ÉN ÉS AZ ÖSZTÖN-ÉN*.

De akadt volna más igazítanivaló is: az *Ódipusz-komplexumot* ma *Ódipusz-komplexusnak* mondjuk, Freudot idézve nem a *GESAMMELTE SCHRIFTEN*-re, hanem a *GESAMMELTE*

WERKÉ-re (netán az 1937 óta megjelent magyar kiadásokra) hivatkozunk. Egyes lábjegyzetekben elavult a német helyesírás (*Narrismus* a mai *Narrismus* helyett); az újrányomás mindazonáltal az egyensúly kedvéért az eredeti magyar helyesírási hibáit is megtartotta. Ezenkívül igazán modern Freud-kiadás nemigen képzelhető el jegyzetek, eligazító elő- vagy utószó nélkül. Az átlagos olvasó, akit csak úgy fejbe dobnak a rendkívül sűrített *DAS ICH UND DAS ES*-szel, nem érti, nem tudja besorolni, nem lesz képes igazán hová tenni.

A könyv új magyar kiadása tehát egyszerre dokumentuma annak a körülménynek, hogy a magyar könyvkiadás megszabadult ugyan kommunista bilincseitől (Freudot kiadták a „reális szocializmus” körülményei között, még az NDK-ban is, de csak hébe-hóba és Immel-ámmal), de láncait vesztvén vadnyugati (vagy inkább Balkán-keletű?) szokásokat vett fel. Csak a szükség viszi rá a magyar könyvnyomtatókat, hogy szerkesztésről, lektorálásról, fordítás átdolgozásáról lemondva ilyesfajta reprinteket dobjanak a piacra? A százhetven forintos, laponként kétförintos, megjelenése idején orcádan ár nem éppen a jóhiszeműség mellett szól...

Hazudnék persze, ha azt állítanám: nem örülök annak, hogy ez a klasszikus, kiváló Freud-tanulmány magyarul is a könyvespolcomra kerülhetett. Vártunk volna a már nehezen nélkülözhető magyar Freud-összkiadásra? Az ebben az évezredben már nemigen lesz.

AZ ÉN ÉS AZ ÖSZTÖN-ÉN. Freudnak az *ÁLOMFEJTÉS* és a *HÁROM ÉRTEKEZÉS A SZEXUALITÁS ELMÉLETÉRŐL* mellett legjelentősebb munkája – miként azt egy szakembernek bevezetőül illett volna megmagyaráznia – új szakaszt jelez a lélekelemzés fejlődésében. A hécsi mester metapszichológiai, vagyis a lélektan legáltalánosabb kérdéseivel foglalkozó és a pszichoanalitikus antropológiát létrehozó írásában megalkotta a lelki működések második topikus vagy strukturális modelljét. Korábban, az első topikus modell keretében tudatost, tudattalant és előtudatost (vagyis bármikor, ellenállás nélkül tudatosulni képeset) különített el. Anélkül, hogy ezt a felosztást teljesen elvetette volna – lényegében azt magasabb szinten integrálva –, új könyvében

az ösztön-énre, az énrre és a felettes énrre bontotta fel a lelki szerkezetet.

Igen lényeges változtatás, hogy amíg az első topikus modellben az én impliciten tudatos, Freud most belátta: az énnak egyaránt van tudatos és tudattalan alkotórésze. A lelki szerkezetnek természetesen semmi köze nincs az agyszerkezethez – ezért is helytelen a térbeli elrendezettséget sejtető „tudatalátú” kifejezés a tudattalan helyett –, lényegében metaforisztikus, heurisztikus, a megismerést modelljellegénél fogva segítő természetű.

Az ösztön-én a szexualitás és a rombolás Freud megfogalmazása szerint „ismeretlen, fékezhetetlen hatalmainak” székhelye. Vele szemben a felettes én az erkölcsi normák, az etikai ideálok, a társadalmi követelmények világa. E két ellentétes birodalom, ösztönkielés és interiorizált társadalmi tiltás között egyensúlyoz jól-rosszul az én. Az ösztön-én és az én viszonyát Freud ló és lovasa kapcsolatához hasonlította: az én ügyességgel, kitartással próbálja fékezni „lova” hatalmasabb erejét – néha sikerrel, máskor kényszerűen arra ügetve, amerre az állat viszi a hátán ülőt, akit időnként egyenesen levet magáról.

Freud hasonlata bevonult a magyar költészetbe is: a fiatal Vas István első kötetének címadó versében lovasként és lóként öröklötte meg az ént és az ösztön-ént. A kötet címe is freudi lóú lett volna (ŐSI ROMBOLÁS), s mintha csak a Freud iránti ambivalenciát akarta volna illusztrálni, egy véletlen szedési hibát elfogadva a hangulatos, de értelmetlen ŐSI ROMBOLÁS-ra javította a költő.

*„Látál-e már homor, szilaj lovat,
Melynek hátán sápadt utas halad?
Így baklatnak a néma éjen át.
Az én lelhem is únja utasát.
Egy sordány fickó a lelhemre ül.
Kis nyegle szíve ritmekre csendül.
De kedvesem, csak beljebb lépj és láss:
Itt ő az úr, az ősi rombolás.”*

Freud munkája – Régis Debray könyvcímét kikölcsezőnözve – afféle forradalom volt a forradalomban: új irányba terelte a mélylélektan fejlődését. A pszichoanalízis persze a közhittel ellentétben mindig is több volt, mint az ösztönök vagy a tudattalan pszichológiája. Magát Freudot azonban, különösen

a lélekelemzés első húsz évében, csakugyan mindenekelőtt ezek a kérdések izgatták. A PSZICHOANALÍZIS FOGYALATÁ-ban például így vélekedett. „*Lényünknek magva a sötét ösztön-én, amely a külvilággal közvetlenül nem érintkezik, s amelyet magunk is csak egy másik lelki hatóság közvetítésével vagyunk képesek megismerni.*” Hasonló nézetek bukkannak fel a TOTEM ÉS TABU-ban, ahol a bécsi professzor az egyén lelki élete tudattalan részének a kikutatására hivatottnak nevezi a pszichoanalízist. Melanie Klemnek egyszer állítólag azt mondta Freud: „*Engem csak a tudattalan érdekel.*”

Tanítványai elfogadták ezt a beállítottságot, de némileg azért zavarhatta őket. Bizonyára ezért írta svájci híve, Oskar Pfister protestáns lelkész 1930-ban a pszichoanalízis megalapítójának: amikor talán üzedszer újra elolvasta esszéjét, örült neki, hogy Freud az emberiség kertjei felé fordul, miután előzőleg csak házai alapzatát és szennycsatornáit vizsgálta meg. A strukturális modell valóban a korai freudnál vagy általában a freudnál optimistább és (ami az osztrák professzor firtogását különösképpen kiváltotta) aktívabb, „amerikanizáltabb” lélekelemzés felé mutat.

AZ ÉN ÉS AZ ÖSZTÖN-ÉN nyitotta meg az utat a pszichoanalízis általános pszichológiává fejlődése, a tudatos lelki működések pszichoanalitikus vizsgálata, az Erik Homburger Erikson, Paul Federn, Anna Freud, Heinz Hartmann, Karen Horney, Rudolf Maurice Loewenstein és Rapaport Dávidjával névelhető én-pszichoanalízis felé. Ezzel Freud új távlatokat nyitott meg a pszichoanalízis alkalmazásai előtt a gyógykezelési technikától a társadalomelméleten, az antropológián és a vallásfelfogáson át a pszichoanalitikus esztétikáig.

De igen értékesek a könyv mellékesnek látszó megjegyzései a bűnözők, bűnelkövetők büntudatáról vagy a depresszió és a mánia összefüggéséről is. Ezeket az odavetett megállapításokat a lélekelemzés azóta kibontotta, továbbfejlesztette. Mulatságosak Freudnak a Monarchia politikai viszonyait felhasználó, ma sem aktualitás nélküli hasonlatai („*az én szerepe a császárság tekintetében körülbelül olyan, mint az alkotmányos uralkodóé, akinek szentesítése nélkül nincs törvény, aki azonban nagyon is meggondolja, hogy a parlament javaslatával szemben valódi törvényesítésre*”; „*Az ásvilági és a valósi kö-*

zötti középhelyen az én nagyon is sokszor esik elő, de azáltal, hogy kétségtelenül annak a kétségnek, hogy hiteltelg, megalázó és hazudozó legyen, akárcsak az államférfi, aki, bár tudja, hogy hol az igazság, a közvélemény hegyét is meg akarja tartani"). A klinikai tapasztalat és az elméleti spekuláció egyensúlya ebben a könyvben szerencsésebb, mint például a TÚL AZ ÓRÓMELVEN című munkában.

Freud tanulmányának – nem is kétséges – mint fontos tudománytörténeti dokumentumnak új és új lenyomatokban van helye a magyar könyvesboltokban, valahányszor csak elfogy. De ez a fajta kiadás inkább elidegeníti a pszichoanalízistől azokat, akik a bécsi mesterrel ismerkedve véletlenül vagy bármely más okból a Hatágú Síp-alapítvány reprintjét veszik majd a kezükbe.

Harmat Pál

MUMUSOK A GYEREKNEVELÉSBN

Marie Winn: *Gyerekek gyermekkor nélkül*
Fordította és az utószót írta Lánzy András
Gondolat, 1990. 296 oldal, 120 Ft

Selma H. Fraiberg: *Varázsos évek*
Fordította Alpár Zsuzsa
Park Kiadó, 1990. 271 oldal, 169 Ft

Érdekes véletlen, hogy – két különböző kiadó gondozásában – éppen egyszerre jelent meg két olyan könyv, amelyekel szoros szálak fűznek össze. Nevezetesen az, hogy egyik könyv a másikat tekintve az általa tárgyalt probléma kiváló okai egyikének. Marie Winn ugyanis, aki könyvében azt fejtegeti, hogy milyen súlyos válságban van ma az amerikai gyereknevelés, s e válság okai után kutat, úgy véli, hogy a problémát részben – a pszichoanalízis gyereknevelési elvei mellett – éppen Selma Fraiberg pszichoanalitikus ihletettséggű gyereknevelési tanácsokat, sőt inkább gyereknevelési elveket, szemléletet adó könyve okozta.

Az előbbi Amerikában is csak nem olyan régen (a nyolcvanas évek elején) látott nap-

világot, míg a második még az ötvenes években.

Marie Winn könyve arról szól, hogy a mai amerikai gyerekek státusa megváltozott. Kissé végletesen azt állítja, hogy a mai amerikai gyerekek a szó hagyományos értelmében egyáltalán nem gyerekek. „Koraérették, anyagiak és mesterkélték”, olvashatjuk már a könyv előszavában. E változás legsúlyosabb jeleként azt emeli ki, hogy a mai gyerekek korán kezdenek szexuális életet élni, tulajdonképpen akkor, amikor erre még nem érettek lelkileg, hogy közülük sokan kábítószeresnek, s gyakori, hogy megszöknek szüleiktől. Ráadásul a szülők tehetedeknek érzik magukat e problémákkal szemben.

A szerző e jelenség elemzéséhez interjúkat készített gyerekekkel, szülőkkel, tanárokkal. Interjúalanyai nemcsak a fenti devianciáktól teljes mértékben „sújtott” családokból kerülnek ki, s természetesen a könyv is átfogóbban tárgyalja a problémát, hiszen a gyerekstátus mai megváltozását az átlagcsalád esetében nem a szélsőségek jellemzik. Az általános helyzet leírásából az derül ki, hogy a mai átlag amerikai gyerekek felnőttebbek a néhány évvel ezelőtti korábbiaknál, hiszen mindezekről a problémákról nagyon korán hallanak azok is, akik maguk nem kábítószeresnek, és nem élnek aktív szexuális életet. Emellett megszűnt a szülők s általában a felnőttek korábbi tekintélye, csökkent, sőt a szerző szerint egész egyszerűen el is tűnt a szülők és gyerekek világa közötti határvonal, a gyerekek beelátnak a felnőttek világába, ismerik annak problémáit, boldogtalanságait. Ezek a mai gyerekek már nem is „igazi” gyerekek, hiszen nem játszanak „igazi” játékokat, hanem ha – a tévzés mellett – egyáltalán játszanak, akkor főként videojátékok gombjait nyomogatják.

E mai helyzetképpel szembeállítja a „gyereknevelés aranykorának” tekintett korszakot, amelynek végét körülbelül a hatvanas évekre teszi. Véleménye szerint az akkori gyerekek számára még biztosítva volt a valódi védett gyerekkor, s éppen ezért e gyerekeket nem fenyegették a maihoz hasonló veszedelmek.

A kissé túlzónak tűnő, de valódi problémákat feltáró leírás a háttérben meghúzódó okok keresgelése közben azonban meglehetősen ellentmondásos s helyenként nagyon is